

Några anmärkningar om begreppsavvändningen kan likaså göras. Daléus talar om "institutioner" som den ena av två typer av oberoende variabler. Hans operationalisering blir dock så bred, att det hade varit förnuftigare att tala om "yttre omständigheter" eller något liknande. Då författaren talar om ett "formalistiskt" förhållningssätt hos statsministrarna tycks han mena både "systematisk" och "bunden vid formella regelverk". Dessa två egenskaper behöver inte beteckna samma dimension.

Kritiska anmärkningar kan alltid göras, också när förtjänsterna klart överväger. Det bör avslutningsvis framhållas att Pär Daléus skrivit ett stort och systematiskt arbete, där han inte räds svåra och teoretiskt intressanta frågeställningar. Som helhet utgör hans avhandling en prestation som både författaren och hans akademiska omgivning har heder av.

Referenser

- George, Alexander, 1980. *Presidential Decisionmaking in Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice*. Boulder, CO: Westview Press.
- Hook, Sidney, 1943. *The Hero in History: A Study in Limitation and Possibility*. Boston, MA: Beacon Press.
- Johansson, Bengt, 2008. "Popularized Election Coverage? News Coverage of Swedish Parliamentary Elections 1979-2006", s.181-193 i Strömbäck, Jesper, Aalberg, Toril & Ørsten, Mark (red.), *Communicating Politics: Political Communication in the Nordic Countries*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lundquist, Lennart, 2007. *Att hantera humanvetenskapens tudelning*. Malmö: Liber.

Lauri Karvonen är professor i statsvetenskap vid Åbo Akademi.

E-post: lauri.karvonen@abo.fi

Nycander, Svante, 2009. *Liberalismens idéhistoria. Frihet och modernitet*. Stockholm: SNS förlag.

Anmälan av Mikael Rundqvist

Vi något äldre tidningsläsare minns Svante Nycander från hans aktiva tid som ledarskribent på Dagens Nyheter, inte sällan med ett fokus på dagsaktuella frågor inom arbetsmarknadsområdet, och med en förmåga att betrakta och värdera argument från olika synvinklar. Men utöver tidningsmannagärningen är ju Svante Nycander också statsvetare och filosofie doktor. Han har under åren publicerat en rad olika forskningsarbeten, bland annat om ämnen som alkoholpolitik och fackföreningar.

För en tid sedan utkom Svante Nycander med boken *Liberalismens idéhistoria*. Boken är på över 500 sidor och består av totalt 22 kapitel. Framsidan av boken pryds av bilder på 20 personer, bland andra Thomas Jefferson, David Hume, John Rawls, Immanuel Kant, Ayn Rand och John Stuart Mill. På baksidan av boken presenteras den som det första översiktsverket på svenska i ämnet.

Min avsikt här är att i tur och ordning och i all korthet reflektera över aspekter som bokens tilltänkta målgrupp, vilken metod Nycander arbetar med, vad liberalism kan tänkas vara, samt vissa av de spännande och viktiga specifika praktisk-politiska fenomen och problem kopplade till liberalismen som Nycander tar upp.

Såvitt jag kan se sägs inte uttryckligen något om bokens tilltänkta målgrupp direkt i densamma, utan detta får sannolikt antas framgå indirekt av etiketteringen översiktsverk. Med andra ord kan *Liberalismens idéhistoria* förmodas vara riktad till en bred läsekrets (vad nu det är). Och det finns förstås tilltalande – folkbildande eller till och med liberala – aspekter av att inte rikta texter primärt till särskilda grupper, och därmed riskera att peka ut en grupp som mer lämplig för att ta del av enskilda ämnen än andra, samt kanske stöta bort de sistnämnda. (Detta

sagt alldeles oavsett spørsmålet att det säkert kan behövas fler översikter om liberalismen, liksom om andra ismer.)

Det jag vill stanna litet vid är inte Nycanders själva val att avfatta sig brett snarare än smalt och riktat, utan vid två andra aspekter som sannolikt – men nog inte nödvändigtvis – hänger samman med detta val, nämligen dels hans implicita ställningstagande att hålla metodresonemangen på en närmast minimal nivå, dels hans explicita duckande inför att definiera det liberala. Min poäng är att *Liberalismens idéhistoria* hade vunnit på att Nycander varit mera tydlig och utförlig på båda dessa punkter, inte minst i bokens inledning.

Först metodfrågan. Vad är det Svante Nycander gör och hur gör han det? I bokens förord deklarerar Svante Nycander att ”framställningen är traditionellt idéhistorisk [...]: Idéer och praktisk politik formas i samspel, och jag försöker beskriva idéutvecklingen med den politiska och sociala verkligheten som förklarande bakgrund. Men jag hävdar inte att ideologier primärt bestäms av samhällsinstitutioner eller ekonomiska strukturer; innovationer styrs inte av någon samhällelig kausallag. [...] Bäst uppfattning om liberalismen får man genom att studera hur liberaler ställt sig i svåra politiska vallsituationer. Men även icke-liberaler som Machiavelli, Hobbes och Hegel har gett liberalismen starka impulser och har en given plats i dess idéhistoria” (sidan 12).

Är det tillräckligt att Nycander i det stora hela efterlever sin något knapphändig metoddeklaration och faktiskt beskriver idéutvecklingen utifrån den politiska och sociala verkligheten, utan att fastna i något sorts samhällelig eller ekonomisk avspeling eller determinism? Eller annorlunda uttryckt, hur kan Nycanders metodologiska deklaration skärskådas, perspektivsättas eller värderas? Ett sätt att göra detta på, och som jag också väljer att ta utgångspunkt i här, är att jämföra och kontrastera Nycanders håll-

ning mot några andra forskares syn på idéanalys och studium av politiska idéer.

För statsvetaren Ludvig Beckman är beteckningen idéanalys ett samlingsnamn för olika tänkbara kombinationer av syften, frågeställningar och analystekniker som kan användas i studiet av politiska budskap. ”Med idéanalys avses helt enkelt det vetenskapliga studiet av politiska budskap” (Beckman 2007:11). Beckman beskriver statsvetaren Herbert Tingstens sätt att betrakta politiska budskap som en samling argument och Tingstens grepp att utsätta de politiska ideologierna för en kritisk prövning (”idékritik”). Detta betecknar Beckman som ett uttryck för innehållslig idéanalys, till skillnad från en funktionell idéanalys, i vilken forskaren intresserar sig antingen för de politiska idéernas ursprung, vilken spridning de har, eller deras konsekvenser (2007:12f). Men då frågor om att beskriva en uppsättning politiska idéer är så väsensskilda från exempelvis syftet att förklara varför de uppkommit, stannar han själv för synsättet att en idéanalys antingen kan syfta till att beskriva, förklara, eller ta ställning till ett material (2007:14).

Deklarationen att framställningen är traditionellt idéhistorisk bör rimligen fattas som en ambition från Svante Nycanders sida att rikta sökarljuset mot idéer och deras idégivare i sina specifika historiska kontexter. I ljuset av Beckmans distinktioner hamnar denna deklaration och dess påföljande utförande nära den funktionella eller förklarande idéanalysen. Men *Liberalismens idéhistoria* innefattar också flera resonemang om spridning och konsekvenser (se till exempel sidan 160 om Locke och Kant), samt rymmer förstås därtill betydande beskrivande moment. I mindre grad ägnar sig Nycander visserligen direkt åt Tingstens favoritgren, det vill säga idékritiken, eller – med Beckmans vokabulär – att ta ställning till ett material, även om han förstås då och då diskuterar olika tolkningar, ibland i polemik med andra forskare (se till exempel en sådan diskussion om Hobbes, med Manent på sidan 49, eller med

Huntington om puritanismen i England på 1600-talet, sidan 119).

Sammantaget tar Nycander ett tämligen stort grepp – särskilt med tanke på att han lägger rätt så stor vikt vid att också skildra flera konkreta politiska historiska förlopp, inte minst i kapitlen 11, 13, 15 och 19. I till exempel det sistnämnda kapitlet, om den nordiska liberala modellen, är texten i liten grad kopplad till enskilda idégivare. För idéhistorikern Sven-Erik Liedman är ett sådant grepp inte genrens främsta fokus, snarare tvärtom: ”Jag tvekar inte att påstå, att den politiska idéhistoriens centrum utgörs av ett begränsat antal texter” (Liedman 2000:10). Ur dessa texter kan sedan ett visst komplext idéinnehåll analyseras fram. ”Man får m.a.o. ett bestämt idésystem eller en bestämd idéstruktur att hantera” (Liedman 2000:11). Självklart spelar centrala texter i Liedmans mening en stor roll också i Nycanders framställning, även om den sistnämnde i regel inte närmare berättar hur han väljer ut dessa texter och varför. Men utifrån den ovanstående iakttagelsen att *Liberalismens idéhistoria* även i så hög grad är historiskt kontextualiserad, och därtill rymmer betydande biografiska delar, kunde den med fördel ha haft ett klarare idéhistoriskt fokus – i Liedmans mening. Boken hade i vilket fall vunnit på en längre inledning, i vilken Nycander närmare utrett och berättat om hur han arbetar, med vilken metod eller med vilka metoder, med olika teman och med framställningens dispositionsgivande tanke eller tankar. Nu lämnas läsaren till stor del att på egen hand klura ut hur dess författare har tänkt på dessa punkter.

Så till frågan om vad liberalism kan tänkas vara. I bokens förord ger Svante Nycander några tvetydiga och delvis oklara besked på denna punkt, som framgår av följande två citat: ”Med liberaler avser jag personer som allmänt betraktas som sådana eller som påtagligt verkat inom den liberala sfären. Ämnet är historiskt snarare än begreppsligt avgränsat, och jag hävdar ingen personlig uppfattning om vad som är sann eller genuin

liberalism” (sidan 12). ”Idéhistoria är en kamp mot de entydiga begreppens tyranni. I liberalismen är det lättare att fångas av mångfalden av teorier och innovationer än att urskilja de stora linjerna. Boken är skriven i tron att dess ämne trots motstridiga tendenser har en inre struktur och att liberal politik är något mer än situationsbetingad, tidsanpassad pragmatism” (sidan 13).

Å ena sidan vittnar de ovanstående två citaten om en relativ enkelhet vad gäller möjligheterna att vaska fram det liberala – med idégivare som redan tidigare allmänt betraktas som sådana, eller påtagligt har verkat inom en liberal sfär (vad det nu är), historiskt och inom ett ämne som har en inre struktur, samt en viss beständighet och fasthet. Å andra sidan nedprioriterar Nycander möjligheterna till ett begreppsligt avgränsande i allmänhet och en egen bestämning av liberalism i synnerhet. Han vill inte drabbas av de entydiga begreppens tyranni utan snarare låta sig själv och oss läsare fångas av mångfalden av teorier och innovationer, då det är svårt att urskilja de stora linjerna. Återigen innebär Nycanders knapphändighet i metodologisk mening huvudbry. Vad kan vi förvänta oss att få se i resten av boken med en inledning som den nyss nämnda? Vilka liberala idégivare kommer att skildras och varför? Vilka icke liberala idégivare kommer att diskuteras och varför? Annorlunda uttryckt, med vilka redskap arbetar författaren och hur fastställer han vad som menas med liberaler och liberalismens idéhistoria?

Beckman talar om teorier och analysredskap som forskarens ofrånkomliga glasögon och urskiljer dimensioner samt idealtyper som tänkbara alternativ (2007:19-29). Liedman påstår att begrepp som liberalism nog måste preciseras: ”Det är den enda möjligheten att vinna någon kunskap om de politiska idéernas funktion och betydelse och deras beroende av sociala, ekonomiska och politiska förhållanden” (Liedman 2000:12).

Om Beckmans konstaterande om forskar-

rens glasögon som ofrånkomliga är korrekt – och det är det – rymmer självklart också Svante Nycanders arbete med nödvändighet de facto spår av tillämpade teorier, analysredskap och begreppsbestämningar, men då måhända på ett implicit, uttalat och ointroducerat sätt: Så är också fallet till exempel när Nycander säger att Thomas Hobbes är en icke-liberal (sidan 12); när han fastställer uttalanden om individualismen hos Bentham, Lippman och Rand som tillspetsade, i kontrast mot individualismen i den liberala huvudfåran hos Kant, Constant, Mill, Green och Dewey (sidan 461); samt på alla de ställen i boken när han anger vad liberal idéhistoria, liberal samhällsmodell och liberalism är (till exempel sidorna 16, 41, 78, 96, 216, 243, 327, 400, 445, 450, 454, 460). Poängen här är att Svante Nycander, på bland andra just nämnda sidor, i vilket fall anger sin syn på liberalism med mera, och att han med fördel hade kunnat explicitgöra den mer och tidigare.¹ Detta hade ökat framställningens stringens och systematik, utan att riskera att osynliggöra mångfalden av liberala teorier, eller, med nödvändighet, spolia tanken om ett översiktsverk.

Jag hade alltså gärna sett Nycander föra fler explicita resonemang om olika redskap och vägval, varför inte utifrån de varianter som diskuteras hos Beckman (med stöd av Kris-

tina Boréus och Göran Bergström) – dimensioner och idealtyper (Beckman 2007:25-29). Användandet av dimensioner illustrerar Beckman dels med exemplet Reidar Larssons lärobok om politiska ideologier, dels med mera abstrakta och generella sådana i Mats Lundströms avhandling. Idealtyper finner Beckman i Rune Premfors bok om den starka demokratin. Ytterligare sätt att klargöra, reda upp och sortera, se likheter och tydliggöra skillnader, hade varit att bygga vidare på Stefan Björklunds resonemang om och exempel på familjelikheter hos liberalismen, eller hans tanke om att belysa och fånga ideologierna i ett system av grundsatser eller attityder i korrelerade skalor (Björklund 1976:122-153). Också i Anna-Maria Blomgrens studie av Milton Friedman, Robert Nozick och F.A. Hayek – utifrån de tre idéhistoriska metatraditionerna naturlagstraditionen, naturrättstraditionen och utilitarismen – finns flera matnyttiga tankar att bygga vidare på i detta sammanhang (Blomgren 1997).

Med detta litet tråkiga konstaterat, måste det å andra sidan sägas att *Liberalismens idéhistoria* är en i flera avseenden bra och välskriven bok, som tar upp många spännande och viktiga idéer – väl värda att ta del av, reflektera över, analysera mer eller forska vidare om. Boken bygger på ett stort arbete, innehåller mycket lärdom och täcker flera viktiga tänkare. För egen del har jag haft särskilt stor behållning av att läsa om den engelska radikalismen och den för mig tidigare obekante Francis Place. Som i texter av många andra forskare och författare märks det i *Liberalismens idéhistoria* att Nycander brinner starkare för vissa idéer, tänkare och ämnen. Kapitlet om Place är ett sådant exempel, liksom avsnitten och kapitlen där Benjamin Constant, John Stuart Mill och Thomas Hill Green främst figurerar.

Svante Nycanders engagemang gäller inte minst de specifika praktisk-politiska fenomen och problem kopplade till liberalismen som han belyser. Jag tänker här till exempel på synen på fackföreningarna, där Nycander –

1 Beståndsdelar i en tänkbar sådan bestämning, eller flera olika (under)bestämningar, skulle alltså kunna mejslas ut med stöd av formuleringar, idéer eller stickord som återkommer på flera ställen i boken – ordagrant eller med vissa nyansskillnader: Exempelvis näringsfrihet, frihandel, privat äganderätt, yttrandefrihet, rättsstat (sidan 243) och intellektuell och personlig frihet, sekularism, konstitutionell maktindelning, och åtskillnad mellan samhälle och stat – med tanken på det sociala och ekonomiska livet som självuppehållande (sidan 16). Nycander framhåller också på flera ställen i boken mänskliga rättigheter som en grundläggande liberal idé, liksom beståndsdelarna pressfrihet och skolreformer (sidan 327). Han deklarerar också att John Stuart Mills kortare och mest kända skrifter nästan har kommit att definiera liberalismen (sidan 216).

utifrån de implicita analytiska och teoretiska glasögon han de facto använder – urskiljer två traditioner och en motsättning som går mer på djupet än den som rör välfärdsstatens omfattning (sidan 366). ”Förhållandet mellan arbetsgivare och anställda är den fråga där nyliberaler och socialliberaler tydligast skiljer sig åt. Men i båda lägren tonar man ned problemet. [...] Det kollektiva systemet på arbetsmarknaden är en öm punkt inom liberalismen, hos många en blind fläck” (sidan 464). Att ta denna spänning mellan olika liberala traditioner vidare till fortsatt forskning om dagsläget på denna punkt skulle vara en angelägen och intressant uppgift.

En annan praktisk-politisk aspekt, som Nycander återkommer till, och som det nog också skulle vara angeläget att få fram mer forskning om, är den om det liberala inflytandet på arbetarrörelsen i Norden – den aspekt i boken bland alla på vilken han kanske framstår som mest bestämd. Nycander betonar liberalernas välkomnande hållning till den tidiga arbetarrörelsen och betydelsen av densamma: ”Den skandinaviska modellen är det bästa exemplet på framgångsrik integration av arbetarklassen i ett industrisamhälle, och den låter sig inte förklaras om man förbiser liberalernas roll, vilket ofta sker i forskningen om den nordiska modellen och i arbetarrörelsens historieskrivning” (sidan 395, se även 392 & 399).

Bland andra intressanta analyser och iakttagelser hos Nycander, potentiellt praktisk-politiska, kan bland annat nämnas de liberala fädernas beskrivning av den mänskliga naturen som usel – vilket Nycander kontrasterar mot Nationalencyklopedins skildring av liberalismen som grundad i en idyllisk människosyn (sidan 458). Och hur många av oss har inte skolats i synen på liberalismen som väsentligen en harmonilära? Vidare finner Nycander att de ledande liberala tänkarnas huvudsakliga perspektiv var politiskt, moraliskt och sociologiskt, inte ekonomiskt (sidan 462). Denna sistnämnda aspekt belyses nog inte alltid särskilt mycket eller kanske inte alls

i kurser i nationalekonomi och statsvetenskap vid högskolor och universitet.

Vad är då slutsatsen efter Svante Nycanders genomgång av liberalismens idéhistoria på över 500 sidor – var står vi idag? Mitt intryck här är att Nycander särskilt vill betona, den för många visserligen säkert redan bekanta, synen på liberalismen som en överideologi: ”Liberalismen i vår tid är mindre en övergripande moralisk eller filosofisk doktrin i konkurrens med andra doktriner och mer av en överlappande politisk konsensus. Det stora flertalet i västvärlden bejakar liberala institutioner och principer utan närmare kännedom om den övergripande åskådning som historiskt har gett vårt samhälles grundstruktur liberal karaktär” (sidan 381). ”Under 1900-talet blev liberala värderingar alltmer en för alla demokrater gemensam egendom, samtidigt försvagades liberalismen som en särskild politisk rörelse. Man kan antingen tala om en unik framgång eller om misslyckande och kraftlöshet” (sidan 448).

Min första reflektion över denna hållning är, återigen, att den vilar på vissa bestämda begreppsbestämningar. För det andra är förstås detta tema eller spörsmål spännande och väcker frågor i sak i olika avseenden och på flera plan: Till exempel, om nu liberala värderingar har blivit en för alla demokrater gemensam egendom, vad hände med konservatismen och socialismen? Finns de kvar som doktriner eller idésystem betraktade och i så fall i vilka avseenden? Och vidare, hur stark var liberalismen som särskild politisk rörelse tidigare, samt, är liberalismen också något annat idag än principer om politiska institutioner? Eller, hur skulle en sådan rörelse som Nycander nog efterlyser kunna se ut exempelvis i Sverige idag? Vilar inte ett starkt politiskt parti som Moderaterna i Sverige väsentligen på liberalismens grund, varför det väl därmed framstår som exempel på en kraftfull och särskild liberal politisk rörelse idag? Ja *Liberalis-*

mens idéhistoria väcker många frågor – och det ska ju en bra bok göra.²

Litteratur

- Beckman, Ludvig, 2007. *Grundbok i idéanalys: Det kritiska studiet av politiska texter och idéer*. Stockholm: Santérus förlag.
- Björklund, Stefan, 1976. *Politisk teori*. Örebro: Högskolan i Örebro, skriftserien 17.
- Blomgren, Anna-Maria, 1997. *Nyliberal politisk filosofi: En kritisk analys av Milton Friedman, Robert Nozick och F.A. Hayek*. Nora: Nya Doxa.
- Boréus, Kristina & Bergström, Göran. 2000. *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Reidar, 1990. *Politiska ideologier i vår tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Liedman, Sven-Eric. 2000. *Från Platon till kommunismens fall: De politiska idéernas historia*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Lundström, Mats, 1993. *Politikens moraliska rum: En studie i F.A Hayeks politiska filosofi*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Premfors, Rune, 2000. *Den starka demokratin*. Stockholm: Atlas.

Mikael Rundqvist är universitetslektor i statsvetenskap vid Avdelningen för statsvetenskap, Institutionen för ekonomisk och industriell utveckling, Linköpings universitet.
E-post: mikael.x.rundqvist@liu.se

2 I en diskussion i Dagens Nyheter strax efter utgivningen av *Liberalismens idéhistoria* är Svante Nycander inbegripen i ett meningsutbyte, med bland andra Sven-Erik Liedman om liberalismens ställning, inte minst på svenska universitet och dagstidningars kultursidor. En ytterligare replikväxling mellan Nycander och Liedman återfinns i *Tidskrift för politisk filosofi*.